

Використання поліграфа

в кримінальному судочинстві США

О. В. Линник

асистент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України

Стаття присвячена дослідженню нормативно-правового регулювання та практики застосування поліграфа в США. Особлива увага приділяється використанню поліграфа в кримінальному судочинстві для розслідування та розкриття злочинів.

Ключові слова: поліграф, детекція брехні, нормативно-правове регулювання, застосування поліграфа, кримінальне судочинство США.

Статья посвящена исследованию нормативно-правового регулирования и практики применения полиграфа в США. Особое внимание уделяется использованию полиграфа в уголовном судопроизводстве для расследования и раскрытия преступлений.

Ключевые слова: полиграф, детекция лжи, нормативно-правовое регулирование, применение полиграфа, уголовное судопроизводство США.

This paper is devoted to the study of regulation and practice of the polygraph in the U.S. A. Particular attention is paid to the use of the polygraph in criminal proceedings to investigate and solve crimes.

Keywords: polygraph, lie detection, legal regulation, the use of the polygraph, criminal justice in the U.S.A.

Отримання інформації, що має значення у розслідуванні кримінальних справ, є метою будь-якого оперативно-розшукового заходу. Поліграф, як засіб отримання і оцінки достовірності такої інформації від опитуваної особи шляхом фіксації фізіологічних реакцій людини на запитання, став невід'ємним атрибутом діяльності правоохоронних органів багатьох країн. Десятки країн Європи та Америки використовують поліграф для профілактики, розслідування та розкриття злочинів.

Перше, на що варто було б вказати, це досить широке застосування в багатьох країнах Північної і Латинської Америки, Європи та Азії випробувань на поліграфі для об'єктивного встановлення стосунку конкретної людини до відомих їй фактів. Причому в правоохоронній практиці перевірки на поліграфі, як правило, використовуються не в інтересах отримання судових доказів для винесення рішення по справі, а для сприяння слідчому у виборі більш перспективного і чимось обґрунтованого напрямку його роботи.

Зокрема, в США традиційними задачами, які розв'язуються за допомогою поліграфа, є звуження кола підозрюваних, встановлення факту вчинення злочину, ідентифікація винного і створення умов для дачі ним правдивих показань, виявлення пропусків або перебільшень в повідомлюваних показаннях, збір додаткової інформації про розслідувані злочини. Коло осіб, які перевіряються на поліграфі в практиці роботи зарубіжних правоохоронних органів, досить велике – підозрювані, обвинувачені, свідки, потерпілі, позивачі. І навіть в умовах підвищеної уваги законодавства і суспільства в цих країнах до прав і свобод людини у зв'язку з випробуваннями на поліграфі не виникає нерозв'язних проблем юридичного, морально-етичного чи суто професійного характеру.

Друге, на чому важливо наголосити – достовірність випробувань на поліграфі. Дослідження Американської асоціації операторів поліграфа показують, що залежно від обставин отримання інформації в 87-96% випадків мав місце позитивний для розслідування ефект. Незалежно вивчення міністерством юстиції США виявило, що результативність перевірок, для отримання інформації, що правильно орієнтує слідчого, близько 92% [1, с. 174].

Так, тільки за ініціативою кримінальної поліції у США проводиться щорічно більше 30 тисяч поліграфологічних опитувань. Кількість перевірок з використанням поліграфа в американських промислових компаніях, банках, торгових фірмах перевищує 4 млн в рік. Адже вартість опитування з використанням поліграфа невелика – від 25 до 200 доларів за одну перевірку замість 200-800 доларів за допомогою традиційних оперативних і кадрових методів [2].

Більше того, для багатьох категорій державних службовців в США такі перевірки є обов'язковими.

У 49 штатах США результати перевірки на поліграфі можуть бути визнані аргументами в суді зі згоди обох сторін. Приватний бізнес США щорічно втрачає близько 40 млрд доларів в результаті крадіжок. Це в основному крадіжки в магазинах і розкрадання з боку працюючого персоналу, але завдяки використанню поліграфа повертається від 20 до 24 млрд доларів [3].

Прикладне застосування перевірок на поліграфі, особливо у сфері приватного підприємництва, вимагає надійної правової основи. Відсутність правового регулювання або його недосконалість, як показує досвід США, неминуче веде до порушення прав людини.

В. Ф. Якутко виділяє такі основні причини використання поліграфа:

- 1) застосовується для будь-якого виду розслідування і дозволяє швидко виявляти брехню;

2) забезпечує отримання додаткової інформації, яка прямо або побічно пов'язана з напрямом або об'єктом розслідування;

3) пришвидшує хід розслідування при відносно невисоких витратах;

4) забезпечує об'єктивну і швидку оцінку достовірності повідомленої кандидатом інформації, його потенційної благонадійності і лояльності;

5) дозволяє виявляти приховані ознаки досконалих або підготовлюваних зловживань, інших чинників, що впливають на благонадійність співробітників [3].

Найбільшим користувачем поліграфа в комерційних цілях є США. До середини 80-х років в країні в інтересах бізнесу здійснювалося вже більше 1,5 млн різного роду перевірок за допомогою поліграфа.

Однак, поряд з масовим використанням поліграфа в інтересах комерційної безпеки, громадські та профспілкові організації оголошували використання цього методу «порушенням прав людини». Слід визнати, що такі заяви мали під собою підстави. У ряді штатів (наприклад, в штаті Нью-Йорк) не існувало жодних законів, що регламентують застосування поліграфа. Це призводило до того, що деякі «хвацькі умільці» проводили по декілька десятків 10-15-хвилинних сеансів щодня, повністю профануючи процедуру перевірки. Такі поспішні «дослідження», з одного боку, та бажання підприємців заощадити гроші на всебічній кадровій роботі, підмінивши її перевірками на поліграфі, з іншого, вели до того, що багато людей, які пройшли через поліграф, отримало необґрунтовану відмову в роботі і скаржилося в суди на роботодавців.

Американська асоціація операторів поліграфа (ААОП) була стурбована тим, що деякі оператори, як і роботодавці, підривають репутацію методу і зловживають випробуваннями на поліграфі, задаючи питання, не пов'язані із суттю перевірки, що справедливо розцінюється як втру-

чання у приватне життя. Єдиним виходом з ситуації, що склалася, на думку президента ААОП Л. Мерсі, могло бути прийняття єдиного федерального закону, в якому обумовлені правила використання поліграфа і суворий контроль за його дотриманням.

Першим кроком на шляху вирішення цієї проблеми стало прийняття в 1985 р. закону, який надав міністерству оборони США широкі повноваження на застосування поліграфа для перевірки більше чотирьох мільйонів військових і цивільних службовців цього відомства, які мають доступ до секретної інформації. Другим кроком стало прийняття в 1988 р. «Закону про захист службовців від поліграфа» (The Employee Polygraph Protection Act – EPPA), який поклав край багаторічним дебатам в конгресі з питання застосування поліграфа у позадержавній сфері. Закон EPPA вніс суттєві обмеження на використання поліграфа у сфері бізнесу, чітко визначивши галузі приватного підприємництва та перелік ситуацій, за яких такі перевірки дозволені. Досвід США в галузі перевірок на поліграфі наочно демонструє роль і необхідність надійної правової основи прикладного застосування даного методу [4].

В. Митричев та Ю. Холодний також вважають, що в правовій державі принципово нові засоби отримання інформації в ході допиту людини можуть бути введені в практику лише рішеннями законодавчої влади. Зокрема, вони відзначають, що Конгрес США, прийнявши ряд законів, упорядкував застосування перевірок на поліграфі у федеральних відомствах і в приватному секторі країни. Більше того, в 1990 р. Конгрес «санкціонував розширення використання поліграфа правоохоронними органами», звернувши увагу на те, щоб «це розширення, зокрема, передбачало підвищення контролю за якістю проведення перевірок». На виконання цієї директиви Асоціація операторів поліграфа поліції США розробила і почала впроваджувати

в практику (за сприяння Міжнародної асоціації офіцерів поліції) загальнонаціональну програму щодо вдосконалення якості перевірок на поліграфі, виконуваних в правоохоронних цілях [1, с. 175-176].

На думку експертів Конгресу США, що проводили спеціальне вивчення комплексу питань, пов'язаних з використанням перевірок на поліграфі, найбільш визнана сьогодні «теорія поліграфа» полягає в наступному: особа, що піддається тестуванню за допомогою поліграфа, боїться перевірки, і цей страх породжує виражені фізіологічні реакції в тому випадку, коли дана особа відповідає неправдиво. Така теорія отримала найменування теорії загрози покарання (threat – of – punishment theory) [5, с. 39].

Р. Девіс давав своє трактування теорії загрози покарання. На його думку брехня, по суті, є реакцією уникнення зі значно меншим, ніж 100%, шансом на успіх, але це єдине, що взагалі має надію на успіх. Фізіологічна реакція буде наслідком реакції уникнення, яка має малу ймовірність підкріплення, проте не зовсім низьку. Якщо ця теорія має хоч якусь обґрунтованість, то тоді слід припустити, що фізіологічна реакція асоціюється зі станом невизначеності. Дійсно, здається, що брехня, сказана з повною впевненістю і визначеністю, мабуть, не викликає сильну реакцію; однак, з іншого боку, є експериментальні дані, що брехню, сказану без всякої надії на успіх, також перевірити складно [6, с. 146].

У 1983 р., виконуючи за завданням Конгресу США аналіз ситуації в галузі застосування поліграфа в різних сферах життя американського суспільства, експерти прийшли до висновку, що для створення всеосяжної «теорії поліграфа» передусім необхідно провести фундаментальні дослідження, засновані на новітніх досягненнях психології, фізіології, психіатрії, медицини та нейронаук. Двадцять років потому, у 2003 р. фахівці Комітету по до-

слідженню наукової обґрунтованості поліграфа також були змушені констатувати, що необхідна тверда теоретична основа для того, щоб мати довіру до тестів, які використовуються при психофізіологічній детекції брехні. З 1920-х років поліграфні дослідження сфокусувалися на декількох фізіологічних реакціях і намагалися пристосувати їх найкращим чином до потреб практики, не розвиваючи наукові основи. Ніякі систематичні зусилля не робилися для того, щоб встановити на теоретичній основі кращі фізіологічні індикатори або розвинути теорію на основі знань у галузі психології та фізіології. І в підсумку Комітет прийшов до висновку, що теоретичне обґрунтування застосування поліграфа є дуже слабким [5, с. 43].

Ще одним вкрай важливим питанням для правильного розуміння проблеми є питання про добровільність згоди на проходження перевірки за допомогою поліграфа. Наприклад, в США права особи, що перевіряється на поліграфі, гарантуються кодексом Міранда. Американські фахівці констатують: віра в ефективність поліграфа в ході розслідувань настільки велика, що підозрювані або їхні адвокати часто вимагають проведення цієї процедури в виправдувальних цілях. За даними міністерства оборони США, такі перевірки складають більше 15% від загального числа випробувань на поліграфі, що проводяться при розслідуванні кримінальних злочинів у збройних силах, і обчислюються вони щороку тисячами [1, с. 179].

Крім Федеральних законів, в США кожний штат має власне законодавство, а отже, застосування поліграфа регулюється по-різному. Законодавство більшості штатів в основному розвиває положення Федерального Закону «Про захист працівників від поліграфа» 1988 р., дія якого не поширюється на органи державної влади. У той самий час, у законах деяких штатів безпосередньо згадується можливість

застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні злочинів [7, с. 171].

Законом «Про допустимість застосування поліграфа у всіх випадках можливості витоку секретної інформації» (1985 р.) розширюються межі поліграфічних опитувань. На федеральному рівні проведення таких дій є обов'язковим для службовців Державного департаменту, Міністерства оборони, Служби безпеки, ФБР, поліції, для експертів, консультантів та інших осіб, пов'язаних з цими відомствами. У кожному штаті є відповідні підзаконні акти, якими регламентуються застосування поліграфа у трудовій та службовій діяльності. Конгрес США у 1990 році санкціонував широке використання поліграфа правоохоронними органами, передбачивши жорсткий контроль за якістю проведених перевірок.

У Каліфорнії (Закон Каліфорнії 351.1, 1983 р.) допускається використання результатів поліграфічного опитування як доказу в суді у кримінальних справах [8, с. 107].

Разом з тим, пункт 659.227 Зводу законів штату Орегон встановлює загальну заборону на проведення поліграфічних тестів, за винятком добровільної згоди особи, в рамках кримінального чи цивільного процесів. Законодавством штатів Айова, Арізона, Вірджинія, Іллінойс, Каліфорнія, Колорадо, Коннектикут, Мічиган, Нью-Йорк, Оклахома та Флорида окремо регламентується порядок застосування поліграфа під час розкриття та розслідування статевих злочинів [9, с. 107].

Оскільки в США діє прецедентне право, Верховний Суд США зазначив, що результати допиту з використанням поліграфа мають достатню доказову цінність, щоб бути допущеними в якості судового доказу за наявності згоди сторін. В той же час суд визнав за необхідне дотримання таких умов:

1) обвинувач, обвинувачуваний і його захисник повинні укласти письмову уго-

ду про те, що обвинувачений піддасться випробуванню на поліграфі і що згодом у суді будуть використані в якості доказів як результати цього випробування, так і показання оператора, який проводив випробування;

2) незважаючи на згоду сторін, питання про допустимість результатів випробування на поліграфі в якості доказів в кінцевому рахунку вирішується суддею, який розглядає справу. Негативне ставлення судді до такого доказу може бути породжене, наприклад, сумнівом в компетенції оператора, або в тому, що не були дотримані умови, необхідні для проведення об'єктивного дослідження, і т. п.;

3) сторони повинні мати право піддати оператора перехресному допиту за такими пунктами: кваліфікація та ступінь підготовленості оператора; умови, при яких проводилося випробування; недоліки такого роду тестів і можливість помилки;

4) якщо результати випробування допущені в якості судового доказу, суддя, який розглядає справу, повинен у своєму напутньому слові звернути увагу присяжних на те, що свідчення оператора спрямовані на встановлення лише того факту, що в момент випробування обвинувачений говорив правду чи говорив неправду. Справа присяжних засідателів визначити, яке доказове значення слід в даному випадку надати результатам психологічного дослідження [10, с. 74].

Отже, можна зробити висновок, що США, як лідер у питанні використання поліграфа для профілактики, розслідування та розкриття злочинів, подає приклад іншим країнам у необхідності законодавчого закріплення цього процесу. Навіть не зважаючи на те, що в США мають місце як Федеративне законодавство, так і законодавство Штатів, загальна проблема застосування поліграфа є більш-менш нормативно врегульованою.

Список використаної літератури

1. *Митричев В., Холодный Ю.* Полиграф как средство получения ориентирующей криминалистической информации // Записки криминалистов. – 1993. – Вып. 1. – С. 173-180.
2. *Алесковский С. Ю.* Правовое регулирование применения полиграфа [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://poligraf-kz.narod.ru>
3. *Якутко В. Ф.* Особливості використання поліграфа в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com>
4. *Гладышев В. М., Фесенко А. В., Холодный К. И.* Использование полиграфа в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bnti.ru>
5. *Холодный Ю. И.* Опрос с использованием полиграфа и его естественнонаучные основы // Вестник криминалистики. – 2005. – Вып. 1 (13). – С. 39-48.
6. *Davis R. C.* Physiological responses as a means of evaluating information // The manipulation of human behavior / A. D. Biderman & H. Zimmer (Eds.). – N-Y. : Wiley, 1961. – P. 142-168.
7. *Мотлях О. І.* Нормативно-правове регулювання використання поліграфа правоохоронними органами зарубіжних країн // Право та державне управління. – 2011. – № 4. – С. 169-173.
8. *Chistolini J. A.* The Admissibility of polygraph evidence in the commonwealth of Massachusetts. Poligraph, 1988. – Vol. 17. – № 3. – P. 106-113.
9. *Мовчан Д. А.* Питання імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно-правового регулювання застосування поліграфа у процесі розкриття та розслідування злочинів / Д. А. Мовчан // Науковий вісник Київського університету внутрішніх справ. – 2009. – № 5. – С. 256-262.
10. *Гольцев А. Т.* «Детектор лжи» в уголовном судопроизводстве США // Журнал российского права. – 2009. – № 4. – С. 72-85.